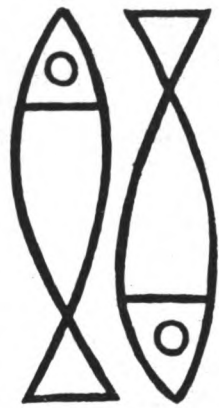

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

Hoewel Hij lankmoedig is over hen

Het is bekend, dat het slot van Lukas 18, 7, welk vs in de nieuwe vertaling luidt: Zal God dan zijn uitverkorenen geen recht verschaffen, die dag en nacht tot Hem roepen en laat Hij hen wachten? nogal enige moeilijkheden geeft en verschillend wordt vertaald en verklaard. Laat ik het hierbij nog eens mogen opnemen, wat de vertaling betreft, voor de oude, voor de staten-vertaling en daarmee dan vanzelf ook voor alle vertalingen in gelijke zin. Want de staten-vertaling staat niet alleen.

De nieuwe vertaling heeft, zoals wij gezien hebben, als slotwoorden: en laat Hij hen wachten? Ook deze staat hierin niet alleen, maar heeft verscheidene medestanders, die min of meer in dezelfde richting gaan. Zo heeft bijv. de Canisius-vertaling: of zou Hij ze lang laten wachten?

Nu kan het griekse woord hier door 'en' vertaald inderdaad op zich zelf heel goed zo vertaald worden en dus zonder meer als een nevenschikkend verbindingswoord van twee zinsdelen worden opgevat. En misschien kan ook het griekse woord, dat hier vertaald is door 'laten wachten', werkelijk zo verstaan worden, al ben ik daar nog niet zeker van. Want wel zegt iemand, dat de ontwikkeling in betekenis van 'lankmoedig zijn' naar 'wachten', 'op zich laten wachten', 'talmen' natuurlijk en begrijpelijk is, een ander stelt, dat de profaan-griekse betekenis van 'talmen' in het nieuwtestamentisch spraakgebruik niet voorkomt. ¹⁾ Greijdanus, die in zijn Kommentaar van mening is, dat de betekenis van 'lankmoedig zijn' hier niet goed uitkomt, zegt, dat het ook de betekenis van 'afwachten' 'in lankmoedigheid of geduldig wachten' kan hebben. Maar zelf geduldig wachten is m.i. nog niet hetzelfde als een ander laten wachten. Al kan toegegeven, dat het wel die uitwerking kan hebben. Maar goed, laat op zich zelf de vertaling 'laten wachten' mogelijk zijn, hier kan het dat niet betekenen.

Immers, als we onze tekst lezen, zoals die in de nieuwe vertaling staat, dan moet het antwoord op de gestelde vraag: en laat Hij hen wachten? ontkennend zijn. En naar ik meen valt niet te ontkennen, dat God zijn uitverkorenen wachten laat. De ontkenning zou ons in strijd brengen met heel de bedoeling van de woorden van Christus hier. Hij wil aansporen tot een altijd bidden en niet verslappen. De uitverkorenen worden getekend als mensen, die dag en nacht tot God

roepen. En waarom zou dat nodig zijn als God hun ogenblikkelijk recht verschafte en hen geen dag of nacht liet wachten? Voorts wordt in vs 8 gedoeld op de mogelijkheid of op de stelligheid van afwezigheid van geloof bij de komst van de Zoon des mensen, d.w.z. op een niet volharden in het roepen tot en het wachten op God en Gods recht verschaffen. Want juist immers bij deze komst van de Zoon des mensen zal God volledig en definitief recht verschaffen aan zijn uitverkoren of, met de woorden van de Catechismus in zondag 19, dan zal de als rechter verschenen Christus al zijne en mijne vijanden in de eeuwige verdoemenis werpen, maar mij met alle uitverkorenen tot zich nemen in hemelse blijdschap. Vgl. ook 2 Thess. 1, 6 e.v. Dat hoeft niet uit te sluiten, dat de Here ook vóór die dag wel naar het roepen van zijn uitverkorenen luistert, hen uithelpt en hun gelijk treffend in het licht stelt, maar dé beslissing valt toch bij de komst van Christus. En die komst laat inderdaad op zich wachten ²⁾ — Mijn heer, de bruidegom, blijft uit, Matth. 24, 49; 25, 5 — en dus ook het recht verschaffen, zoals uit Openb. 6, 10 blijkt.

Zo is m.i. de vertaling 'en laat Hij hen wachten' beslist onjuist. Het punt, waar het om gaat, is niet, dat God, in tegenstelling met de onrechtvaardige rechter, niet op zich laat wachten in het recht verschaffen aan die tot Hem roepen, maar dat het wachten Gods een heel andere beweegreden heeft.

Nu kan men het door mij genoemde bezwaar, dat op de vraag 'en laat Hij hen wachten?' hier niet met neen geantwoord kan worden, ondervangen door het als 'en' vertaalde woord concessief (toegevend) te nemen. Zo doet het bijv. de Willibrord-vertaling: al laat Hij hen wachten? en Greijdanus in de Korte Verblaring: ook al wacht Hij ten hunnen aanzien lang?

Het goede hiervan is, dat zo het feit erkend wordt, dat God inderdaad zijn uitverkorenen laat wachten. Maar vooreerst blijft de vraag of het griekse woord wel zo vertaald kan worden. En vervolgens wordt zo helemaal niet gemotiveerd waarom God ten aanzien van zijn uitverkorenen wacht, waarom Hij hen laat wachten. Doet God dat zo maar? Hij is toch niet gelijk aan de onrechtvaardige rechter uit de gelijkenis, die de weduwe, die hem vroeg haar recht te verschaffen tegenover haar tegenpartij, maar zonder enige deugdelijke reden liet wachten, haar in zijn

onverschilligheid voor God en mensen een tijdlang niet wilde helpen? Zo mogen we het zeker niet stellen.

Daarom is het wel veel beter hier de vertaling 'lankmoedig zijn' of 'geduld hebben' te kiezen. Dat is in elk geval de eerste betekenis van het griekse woord. En dan komt ook uit waarom God zijn uitverkorenen laat wachten. Dat is niet ongemotiveerd, vloeit nog veel minder voort uit onverschilligheid voor hun lot, maar dat gebeurt omdat God geduld heeft met zijn uitverkorenen, lankmoedig over hen is.

Nu zou men hierbij de vraag kunnen stellen waarom God met zijn uitverkorenen geduld zou hebben en zich jegens hen lankmoedig betonen. Misschien is het wel een reden geweest of mee een reden geweest, dat men meende hier de betekenis 'lankmoedig zijn' niet te kunnen gebruiken, dat men zich niet kon voorstellen waarom God jegens zijn uitverkorenen lankmoedig zou zijn of met hen geduld hebben. Uitverkorenen zijn toch mensen, die in Gods eeuwige gunst delen, die onberispelijk zijn in zijn ogen. Waarom zou God zich jegens hen lankmoedig hebben te betonen? Zo is, naar we reeds opmerkten, Greijdanus in zijn Kommentaar van mening, dat de betekenis 'lankmoedig zijn' hier niet goed uitkomt, want, zo schrijft hij, 'hen' ziet hier niet op de niet-uitverkorenen, die hier niet eens genoemd worden, maar op de uitverkorenen. Greijdanus, zo krijgen we de indruk, kan zich nog wel voorstellen, dat God lankmoedig is ten aanzien van niet-uitverkorenen, maar niet ten aanzien van uitverkorenen. In zijn Korte Verklaring stelt hij, dat het lange wachten de uitverkorenen ten goede strekt en dat ook eerst alle verkorenen geboren moeten zijn. Maar hij geeft niet aan, hoe en in welk opzicht dit lange wachten Gods uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen, ten goede strekt. En wachten op nog ongeborenen is geen wachten ten aanzien van hen, die roepen. God zou hen dan eigenlijk laten wachten met het oog op anderen. Dat doet God ook wel, Openb. 6, 11, maar daar gaat het hier niet om en wordt in Openb. 6 ook op andere wijze aangeduid. ³⁾

Ik vermoed daarom, dat de moeite met de betekenis 'lankmoedig zijn' in verband staat met een niet geheel juiste opvatting van wat onder een 'uitverkorene' te verstaan is. Het uitverkoren-zijn is geen kwaliteit, die al bij voorbaat gegeven is en vaststaat en ten aan-

zien waarvan geduld oefenen geen zin zou hebben. Integendeel, een uitverkorene is men zo maar niet; dat moet men worden. Daartoe moet men gevormd worden in de loop van de tijd en door middel van hetgeen men meemaakt en ondervindt. Daartoe moet men de proef hebben doorstaan en moet door allerlei verzoeken en beproevingen heen de echtheid van zijn geloof blijken te zijn tot lof en heerlijkheid bij de openbaring van Jezus Christus, 1 Petr. 1, 6-7; Jak. 1, 2-4. Daarom laat God zijn uitverkorenen wachten. Hij stelt hun geloof en volharding op de proef door hen niet meteen te helpen als hun onrecht wordt aangedaan en zij in moeite komen. En niet alleen leert Hij hen zo geduld te oefenen, Hij wil hen op deze wijze ook vormen. Een gelovige staat immers niet aanstonds zuiver voor God. Hij roept misschien wel eens tot God, dat die Hem recht zal verschaffen, terwijl hem niet eens onrecht wordt aangedaan, maar hij zijn nood en moeite aan zichzelf te wijten heeft, aan eigen verkeerde handelwijze. Hij moet wel eerst leren waarin zijn recht bestaat. Of m.a.w. een kind van God moet eerst zijn nood en ellendigheid recht en grondig leren kennen om het gebed te kunnen bidden, dat God aangenaam is en door Hem verhoord wordt. Zo is God lankmoedig over hen. Hij heeft geduld met hen tot ze zijn wat ze moeten wezen, zijn uitverkorenen, zijn ware, zijn uitgelezen christenen, die tot de volharding, beproefdheid en hoop zijn gekomen, Rom. 5, 4.

God laat dus zijn uitverkorenen niet wachten uit onverschilligheid voor hen, zoals de onrechtvaardige rechter, of omdat Hij het onrecht wel kan dulden, maar omdat Hij het goede zoekt voor zijn uitverkorenen. Zijn wachten vloeit voort uit zijn lankmoedigheid over hen, uit zijn geduld met hen.

Op deze wijze verstaan we ook, hoe de vraag van Christus aan het slot van vs 8: Doch, als de Zoon des mensen komt, zal Hij dan het geloof vinden op aarde?, zich aansluit bij het voorgaande. Gevraagd wordt nl. of er wel uitverkorenen zullen zijn op de dag van Christus' komst, op de dag dus van Gods volledig recht verschaffen, d.w.z. mensen, die de proef hebben doorstaan en tot het uiterste volhard hebben in het roepen tot God, mensen, die het hebben volgehouden onder Gods lankmoedigheid over hen.³⁾

Wij kiezen dus beslist voor de vertaling 'lankmoedig zijn'.

Maar hoe moet dan het griekse woordje, dat in de nieuwe vertaling met 'en' is vertaald, verstaan worden?

Ook onder hen, die menen, dat hier van de lankmoedigheid of van het geduld Gods sprake is, zijn er, die het zonder meer bij 'en' als een nevenschikkend woord willen laten. Zij vertalen dan: en over wie Hij lankmoedig is, of: En Hij betoont lankmoedigheid (ook) aan hen.⁴⁾ Het worden dan twee op zichzelf staande uitspraken.

Grammaticaal lijkt mij deze vertaling niet onmogelijk, al loopt het zinsverband dan wat stroef. Maar mijn voornaamste bezwaar is, dat zo het recht verschaffen Gods aan zijn uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen en Gods lankmoedigheid over hen uit elkaar gehaald worden en als twee zelfstandige gaven Gods naast elkaar gesteld worden. Het dag en nacht roepen van hen en Gods lankmoedigheid over hen hebben dan geen verband, geen oorzakelijk verband. Dat komt dan ook uit in de verklaring, die bij deze vertaling gegeven wordt. De lankmoedigheid Gods is dan een bijkomende genade Gods aan de op zichzelf reeds uitverkorenen om die in staat te stellen de crisis van het eindgericht goed door te komen.⁵⁾ En hoe zou dit passen in het raam van het geheel?

Daarom is een concessieve opvatting van 'en' wel geschikter: hoewel. Ook al is grammaticaal daar wel enig bezwaar aan verbonden. De grammaticale regel is immers, dat 'en' verbonden moet zijn met een participium (deelwoord) om die betekenis te hebben. En

zo komt het hier niet voor. Wet staat het zo in sommige handschriften, maar die geven waarschijnlijk niet de originele tekst. Misschien mogen we er echter wel uit afleiden, dat ook reeds oude afschrijvers het 'en' hier concessief verstaan hebben en de tekst aan de grammaticale regel hebben willen aanpassen. Maar 'en' in concessieve zin met een verbum finitum (een werkwoordsvorm met persoonsuitgangen) komt, dacht ik, wel meer, zij het niet zo vaak, voor in het Nieuwe Testament. Zo Joh. 9, 30: hoewel Hij mijn ogen geopend heeft; en Hij heeft nog wel mijn ogen geopend (Willibr.-vert.) en Joh. 17, 25: Rechtvaardige Vader, al heeft de wereld U niet erkend (Willibr.-vert.); wel heeft de wereld U niet leren kennen (Bouma, K.V.).

Wij concluderen dus, dat de staten-vertaling te handhaven is: hoewel Hij lankmoedig is over hen. Of wil men het enigszins anders: hoezeer Hij geduld met hen heeft.

Het geduld Gods met zijn uitverkorenen om hen te laten worden wat ze moeten zijn, is er oorzaak van, dat zij zo lange tijd, dat zij dag en nacht tot God moeten roepen, dat Hij hun recht zal verschaffen.

De kerk, de gemeente der uitverkorenen ten eeuwigen leven, moet dus altijd bidden en daarin niet verslappen en aanhoudend blijven smeken, dat God haar recht doen zal.

Nu is het met het recht van de kerk wel bijzonder gesteld. Het wil maar niet zeggen, dat de kerk in een bepaalde zaak wel gelijk aan haar kant heeft, dat wat men wel noemt haar zaaksgerechtigheid vaststaat, zij moet zich ook als christelijke kerk gedragen en uit het evangelie van Christus leven en in haar bidden door het evangelie beheerst worden. Het is wel niet zonder reden, dat op de gelijkenis van de onrechtvaardige rechter die van de Farizeeër en de tollenaar volgt. In haar gebed om de komst van Christus als de haar verlossende rechter moet de Geest mee kunnen bidden, Openb. 22, 17. Het wil ook wel zeggen, dat in haar gebed om haar recht tegenover haar tegenpartij verwerkt moet zijn een bidden voor wie haar smadelijk behandelde, Luk. 6, 28.

God heeft geduld met haar tot zij dit geleerd heeft en recht tegenover haar God is komen te staan door gehoorzaamheid aan het evangelie van Christus. En van deze geduldstermijn Gods moet de kerk gebruik maken en zich laten louteren en reinigen. Het wachten is wel moeilijk en vraagt veel uithoudingsvermogen, maar is niet tevergeefs. God zal haar recht verschaffen. Spoedig zelfs, d.w.z. zo spoedig het kan met het oog op haar zelf, zo spoedig God zijn werk aan haar volbracht heeft. Verrassend, op het onverwachtst — dat ligt toch wel mee in het woord 'spoedig'⁶⁾ — zal God haar uithelpen en haar recht in het licht stellen, hoezeer Hij geduld met haar heeft.

¹⁾ Resp. A. Wifstrand, N.T.S. 11, 72 (okt. '67) en J. Horst, T.W.B. IV, 384, A. 56.

²⁾ Ook H. Ljungvik, N.T.S. 10, 289 (jan. '64), die vertalen wil: maar (of) kan Hij jegens hen onbeweeglijk, passief, blijven?, wijst de vertaling 'lankmoedig zijn' af, omdat die in dit verband geen dragelijke zin zou geven. K. Bornhäuser, Studien zum Sondergut des Lukas (1934) wil die vertaling nog wel handhaven, maar verstaat het dan als een inhouden van Gods toorn jegens de verdrukkers van de uitverkorenen.

³⁾ Ik moge hierbij verwijzen naar wat ik over het woord 'uitverkorene' heb gesteld in mijn diss.; over Luk. 18, 7, blz. 81.

⁴⁾ Vgl. Zahn, Komm., 608; Horst, T.W.B. 383/4 spec. A. 56.

⁵⁾ Vgl. Zahn en Horst.

⁶⁾ Vgl. Zahn, Komm. 609, A. 67.

TE BERDE

Via het blad „Documentatiebericht”, het nummer van januari 1970, citeren we uit het persverslag van de Classis Groningen van de Chr. Geref. Kerken het volgende: „Nadat enige wijzigingen zijn aangebracht worden van de kerk van Wildervank-Veendam de volgende instructies aangenomen resp. doorgezonden:

1. De classis Groningen verzoekt aan de roepende kerk voortaan ook een bijbelstudie voor te bereiden; deze aan het begin van de vergadering te verzorgen en het onderwerp daarvan op de tevoren toe te zenden concept-agenda mee te delen.”

2. en dan volgt een verzoek aan de Generale Synode te bepalen dat kandidaten na het praeparatoir examen een half jaar hulpdiensten te laten verrichten, voordat zij een beroep in overweging mogen nemen.

Ongeveer in dezelfde tijd las ik in het kontaktblad van de kerk te Eindhoven dat in een gecombineerde vergadering van de kerkeraad van de Vrijgemaakte kerk daar en van de Christelijk Gereformeerde kerk gesproken is over het voorstel om gastlidmaatschap aan te vragen bij de Chr. Geref. Classis Utrecht.

Letterlijk staat er „We stellen ons voor een scharnierpositie in te nemen: volledige kerkelijke betrekkingen te onderhouden met de kerken die buiten het verband zijn geraakt, om die te helpen om tot een oplossing te komen overeenkomstig confessie en de kerkorde en tegelijk een open en reserve-loze positie in te nemen binnen het Chr. Geref. kerkverband, om het samentrekken van beide „benen” zo vóór te bereiden... We menen daarin ook onze taak te vervullen t.o.v. de vele verontrusten in de syn. Geref. kring.”

In hetzelfde nummer wordt verteld van de kracht van het gebed aan de hand van een werkelijk gebeurde geschiedenis, die dr. Schaeffer vertelt in een van zijn boeken.

Als ik deze drie zaken op me laat inwerken, dan geloof ik in de eerste plaats dat ons wel duidelijk gemaakt wordt dat én bidden én volhardend Bijbellezende, samen, wegen zijn waarop we de zegen des Heren mogen verwachten in onze verwarde situatie. Van onze Angel-Saksische broeders en zusters kunnen we echt wel iets leren over het volhardend bidden, ook samen. Van de classis Groningen van de Chr. Geref. Kerken kunnen we leren dat kerkelijke samenkomsten toch ook wel ergens anders voor gebruikt kunnen worden dan waarvoor wij ze al zo veel jaren hebben misbruikt.

In de tweede plaats hoop ik oprecht dat het verzoek om het gastlidmaatschap van de kerk van Eindhoven in de classis Utrecht van de Chr. Geref. Kerken gedaan zal worden en ook ingewilligd.

Reeds lang heeft men in Eindhoven zonder haast en overhaasting aan deze dingen gewerkt.

Zonder overhaasting. Het is goed om deze zaken niet te willen „fabrieken” en door te duwen. Daarmee is niemand gebaat. Daarmee is ook de eenheid van alle ware Christ-gelovigen niet gebaat in dit land. Maar stil en onopvallend heeft men gesproken, gebeden en gewerkt. En de dag der kleine dingen zullen we niet verachten omdat we grote dingen mogen verwachten van de God en Vader van onze Here Jezus Christus.

AMELINK

H. Venema - Roodeschool

Je buurman ken kreperen

Ja, dat zei Jules de Korte gisteren voor de televisie. Hij werd bezocht door zo'n T.V.-man, die hem aan het praten bracht, hem filmde en opnam op de band, hem uitdaagde om hardop te denken, hem versjes liet zingen en dingen liet zeggen, die een mens bij enig nadenken misschien binnen de omheining van zijn tanden had gehouden; en heel Nederland en wat daar verder volgt mocht er van meegenieten.

Je buurman ken kreperen, zei Jules de Korte, en je hebt er gewoon geen weet van. Je buurman ken wentelen van de pijn, hij ken doodgaan, hij ken zachtjes tot ontbinding overgaan — en het raakt je niet meer. Je ken vandaag naast een christenmens wonen en eenzaam doodgaan aan je ellende.

Jules is een zachtaardig man. Hij zegt de dingen zo scherp als alleen een gevoelig mens het kan doen. Aan zijn handen ziet u, dat hij niet kan zien. Zijn zwarte bril camoufleert zijn blindheid. Hij loopt rustig en luisterend door zijn kamer, van het kastje naar de muur, van zijn stoel naar de geluidsapparatuur, van zijn hond naar de piano. Hij weet de juiste grammofoonplaat te vinden omdat de hoes een uitsteeksel heeft — en hij kan hem goed opleggen. Hij grijpt nooit mis op de piano, omdat hij eerst even de zwarte toetsen heeft betast. Hij heeft zich uitermate aangepast en weet zijn weg in de maatschappij wonderwel te vinden. Maar hij heeft de gevoeligheid van de kunstenaar en de eenzaamheid van de filosoof. En als hij bitter is dan is het de teleurstelling van een fijngevoelig mens, die zich aan alle kanten bezeerde aan deze rotte en zeer harde maatschappij.

—o—

Jules houdt van dieren, dat tekent hem. Op zijn piano staat een vogelkooi met zangerige inhoud. Naast zijn stoel ligt een grote colli, een Lassie-hond zagezegd. Op zijn kast ligt een luie poes. De vogel fluit tijdens het gesprek. De hond komt graag als de baas hem roept en kan prachtig spreken. Geef eens een a, vraagt de baas, en de colli geeft een bewegelijke maar zeer zangrijke a, zo zuiver als u van een colli kunt verwachten. Alleen de kat komt niet als ze geroepen wordt — maar daar is ze kat voor. Komt u maar, zegt Jules; verhipt u maar, zegt de kat. De Egyptenaren verhieven de kat reeds tot godheid, omdat ze zo zelfgenoegzaam is. De vogel speelt mee voor de microfoon, de hond speelt graag mee voor de televisie, maar de kat vertikt het. Toch houdt Jules ook van de kat.

Jules houdt vooral van mensen. Niets gaat hem meer ter harte dan zijn medemens. En van liefde comt groot liden, zongen onze voorouders. Jules heeft zich aan alle kanten bezeerd en kan, begrijpelijk, wel eens onbillijk zijn in zijn oordeel. Wie zijn liedjes kent (u kent ze immers?) die weet dat Jules de Korte is een van onze beste liedjeszangers; daar was Louis Davids een charlatan bij. Jules is een van onze zuiverste gewetens, een van onze gevoeligste snaren. Zijn versjes zijn precies als het leven: hij ziet zowel de realiteit als, achter die realiteit, hoe het had kunnen zijn, hoe het had moeten zijn. Hij probeert nooit de werkelijkheid mooier te maken. Hij probeert nooit de werkelijkheid te verdoezelen. Hij probeert nooit de werkelijkheid weg te lachen. Hij probeert nooit boven de werkelijkheid uit te vluchten. Hij spreekt ons aan in de rauwe gebrokenheid van ons bestaan — en tekent dan met enkele schetslijnen hoe het had kunnen zijn; had moeten zijn.

Daarin is Jules een kunstenaar. Een kunstenaar is een mens, die zich bezeert aan de ellende en die grijpt naar de verlossing. Debussy beweerde dat de muziek, voor alle dingen, vreugde wil brengen. Dat is niet geheel juist, zegt Jules. De kunst wil, voor alle dingen, ons leven vergelijken met de paradijzen van verleden en toekomst, schijnt Jules te denken. Het had allemaal zo mooi kunnen zijn. Het is oorspronkelijk alles bedoeld om mooi te zijn. En na het herstel aller dingen zal het weer zo mooi zijn. En we leven allemaal in het verlangen naar een mooie en ongerepte wereld; een wereld waarin alles liefelijk is en wel luidt en recht doet en nederig is. Daarom zijn de liedjes van Jules de Korte altijd het aanhoren waard: ze geven u een lach en een traan. Soms alleen een traan. Ook daarin is Jules kunstenaar: hij ontroert u, niet in het sentimentele maar in het ethische.

—o—

Staat u wel eens aan een tramhalte? Nu dan — wat gebeurt er als u niet meevecht en meedrukt en meewerkt? Dan gaat ieder u voor en u staat bij de volgende tram nog steeds als nummer een. Hebt u de dokter wel eens dringend nodig? Nu dan — wat gebeurt er als u niet een duidelijk beroep op 's mans verantwoordelijkheid doet? Dan gaat de kraamvrouw van het volgend jaar vóór uw longontsteking. En zo voort. En zo voort.

De schrijver van Pastoor Poncke gebruikte eens zo'n fijne term, toen de pastoor aan een nachtelijke bezoeker zijn beste soutane had verspeeld. „De man had de soutane zeker meer nodig dan ik”, zei de pastoor tegen zijn kijvende huishoudster. Zo gaat het immers gewoonlijk in onze maatschappij? De man naast u in de winkel, of aan het loket of bij de kapper heeft waarschijnlijk meer haast dan u. De dame naast u op de receptie heeft waarschijnlijk meer dorst dan u. De collega naast u op uw kantoor heeft vermoedelijk meer behoefte aan promotie dan u. De zieke naast u heeft de dokter zeker meer nodig dan u. De autocoureur, die u zo juist rakelings sneed, moest eerder in het ziekenhuis zijn dan u. En zo voort. En zo voort.

En u kunt kiezen: hamer of aambeeld te zijn. De meeste mensen zijn het liefst hamer en beuken er wel op los. En eerlijk, het valt ook niet mee om levenslang in de hoek te zitten, waar de klappen vallen. Zou het niet de angst zijn, die mensen zo wreed maakt, zo zelfzuchtig? Zou het niet de angst zijn: dat alleen dit huidige leven iets te betekenen heeft en dat er daarna niets meer komt? Onze maatschappij leeft om te eten en te drinken, te genieten en overspel te bedrijven, te grijpen wat er te grijpen valt, te beleven wat er te beleven valt. En onze maatschappij doet dat met een gierigheid en een ongeremdheid, alsof het alleen vandaag nog uitverkoop is.

—o—

Jules de Korte heeft deze maatschappij goed door. Een kunstenaar is ergens een ziener; dichters en profeten zijn „dooreenleverbaar”. Die ziet wel dat de kerk met haar schone theorieën over het geheel genomen verwereldlijkt is. Dat wil zeggen: dat ze een zijden kleedje over de doodsbenederen legt. De kerk — zeiden de russische revolutionairen al — heeft ons afgescheept met wissels op de toekomst, en liet het heden onleefbaar. De kerk is altijd het spanningsveld geweest tussen betweters en zachtmoedigen, tussen rekkelijken en preciezen, tussen kettters en ketterjagers, tussen farizeërs en de mensen

die het van „later” hebben verwacht. En binnen die kerkelijke grenzen is de wereldse machtsworsteling voortgezet, zij het in gewijde termen en op grond van kerkelijke spelregels.

Jules heeft gelijk met zijn harde oordeel over „de” kerk. Wanneer in deze beroerde wereld iets gedaan zou kunnen worden om het leven aangenaam te maken, dan ware het immers door middel van de kerk geweest, die het monopolie van de liefde heeft. Wanneer hongerigen gevoed zullen worden, armen gekleed, gevangenen en zieken opgezocht, gevallen opgeraapt en bedroefden getroost — dan is dat uitgesproken de taak van de Christen, die hierin zijn Meester mag navolgen. Maar als je vandaag „naast een christenmens ken wonen en doodgaan aan je ellende” — dan spreekt Jules ergens de waarheid.

Maar dat kan niet, dat hoeft niet en dat mag niet. Wij christenmensen hebben niet een polis voor eigen toekomst en geen octrooi op de Heere God — maar een opdracht voor dit huidige maatschappelijke stelsel. We zijn er niet om ons lichtje onder een rustbank te plaatsen — maar om het op een kandelaar te laten schijnen. We moeten niet in de catacomben kruipen met onze knusse groepjes — maar we mogen een stad op een berg zijn. En als we werkelijk geloven in Gods beloften voor de toekomst, dan leven we vandaag al „uit die beloften” en brengen die toekomst voor onze kreperende buurman tastelijk dichtbij.

Want wie het langst leeft krijgt alles, zeiden onze in algehele gemeenschap van goederen gehuwde voorouders. De zachtmoedigen beërven dan ook het aardrijk, de hele wereld, zegt het Evangelie. Maar wie zijn deel alleen in dit leven verwacht heeft zijn portie naar waarde genoten, zei Abraham tegen de rijke man.

En wie luistert naar de bittere les van Jules...

Nee, beter: wie luistert naar de zachte stem van het Evangelie...

Zalig deze zachtmoedige, want hij zal vertroost worden.

Boekbespreking

Dr. C. Augustijn — *Kerk en Belijdenis* —
Uitg. J. H. Kok N.V., Kampen 1969.

Dit boekje van 74 blz. verschijnt als no. 7 in de serie: Cahiers voor de gemeente. Is dus bestemd voor alle meelevende leden der kerk. Hoe groot het aantal van meelevende leden is zal wel niemand weten. Maar wie echt meeleeft en belangstelling heeft voor wat er in deze tijd gaande is in vrijwel alle kerkelijke instituten, leze dit geschrift. Niet om het met alles eens te zijn — verre van dat! — maar wel om zich een gegrond oordeel te kunnen vormen.

De auteur, die hoogleraar is in de Kerkgeschiedenis aan de V.U., begint met de vraag te stellen in H. I: „Waar gaat het om?” Alle vragen, die hier te stellen zijn, cirkelen volgens hem „om deze ene zaak: welke zin heeft het opstellen van een geloofsbelijdenis? Is het niet: Gods Woord willen vervangen door mensenvoorden of op z'n minst daarmee aanvullen?” bl. 8.

H(oofdstuk) II heeft tot opschrift: De geloofsbelijdenis als opvoedingsmiddel. Volgens de schrijver is de oorspronkelijke bedoeling van een belijdenis kort en goed zo: „ze heeft een opvoedend karakter. Het gaat erom dat door middel van de geloofsbelijdenis de mensen verder komen in de kennis van de bijbel”. Zo dacht Zwingli er tenminste over. bl. 12. Ook Luther bij het opstellen van een geloofsbelijdenis in 1528. Hij schrijft in de voorrede, „dat hij hoopt, dat alle predikanten zich eraan zullen onderwerpen 'en met ons vreedzaam volgens deze zullen leven, totdat God de Heilige Geest iets beters door hen of door ons begint”. Over de verhouding van Schrift en geloofsbelijdenis heeft men nog niet nagedacht.

Een volgend stadium wordt in H. III besproken: De Geloofsbelijdenis als verdediging. In een „protestatie”, die gericht is tegen de aanval van roomse zijde, wordt van de bijbel het volgende verklaard: „Deze heilige goddelijke schrift is op zichzelf in alle stukken die de christen moet weten, klaar en duidelijk genoeg om alle duisternis te verlichten... Want met deze enige waarheid en juiste maatstaf van alle christelijke leer en leven, kan niemand dwalen of verkeerd gaan. Wie daarop bouwt en daarbij blijft, houdt stand tegen alle poorten der hel, terwijl daarentegen alle menselijke toevoeging en dwaasheid moet vallen en voor God niet kan bestaan”. bl. 18.

Als dan toch de „Augsburgse Geloofsbelijdenis” wordt opgesteld is dit ter „verdediging”, volgens Melancthon en Luther, tegen Rome: „De tegenpartij moet goed weten, dat de protestanten geen ketters zijn”. bl. 20. Men beriep zich op de geloofsbelijdenis van Nicea bijv. en op de kerkvaders. Maar het valt op, dat niet gehandeld wordt over „het vagevuur, het offerkarakter der mis en het primaat van de paus”. Melancthon, de opsteller, wilde nog geen absolute breuk met Rome. Luther vond, dat hij veel te ver ging met toegeven aan de roomsen.

H. IV heeft de titel: Geloofsbelijdenis en Politiek. De reformatoren kwamen tegenover elkaar te staan. Zwingli zeide wel: „Luther en ik hebben hetzelfde geloof in Christus Jezus onze Heer”, maar voor Luther en zijn aanhangers lag dit totaal anders. „Voor hen waren de zwinglianen ketters en vooral Melancthon was ervan overtuigd, dat ze verder van de waarheid afstonden dan de katholieken”. bl. 23. In deze strijd wordt de Augsburgse Confessie een „politiek instrument”... „een maatstaf, waaraan de orthodoxie van de aspirant-leden (van een soort Statenbond, H.J.J.) wordt afgemeten. Volgens de auteur dreigt zo het gevaar „dat de Augsburgse Geloofsbelijdenis een 'eigen leven' gaat leiden, een eigen gezeg krijgt dat theoretisch natuurlijk ondergeschikt is aan dat van de bijbel, maar in werkelijkheid los daarvan staat. Het is immers heel wat gemakkelijker, een geloofsbelijdenis te hanteren als maatstaf dan de bijbel”. bl. 25 v.

Dan volgt H. V: Calvin en de Geloofsbelijdenis. Hij stelde een Catechismus op en maakte daaruit een uittreksel: de Geloofsbelijdenis van Genève. „Eerst legden de raadsleden allen de eed op de geloofsbelijdenis af, daarna werden de burgers van de stad ook hiertoe verplicht. Wie dit weigerde te doen, werd uit

de stad verbannen”. Later is Calvin minder streng opgetreden. Hij wenste wel, dat alle kerken één Catechismus hadden. Maar hij zag wel in, dat dit niet bereikbaar was. Met het oog daarop schreef hij: „Daarom moeten we daarop maar niet al te heftig aandringen, als de verscheidenheid in de manier van onderwijs maar niet belet, dat wij daardoor allen tot de ene Christus worden geleid”. bl. 30. Hij heeft de Geloofsbelijdenis van Augsburg aanvaard, maar verzette zich toen de duitse protestanten deze wilden opdringen aan de gereformeerden in Frankrijk. bl. 31. Augustijn zegt van Calvin: „Een geloofsbelijdenis is voor hem geen absolute zaak, er is een beter en minder goed. Dan moet je een betere geloofsbelijdenis, zoals men die in Frankrijk heeft, niet inruilen voor een minder goede. Maar die minder goede geloofsbelijdenis blijft intussen toch een christelijke geloofsbelijdenis en onder bepaalde omstandigheden dus aanvaardbaar”. bl. 31.

H. VI draagt als opschrift: De geloofsbelijdenis als dwangmiddel.

Na de dood van Luther kwam het tot een venijnige strijd. „De theologen slaan elkaar telkens met de beschuldiging van ketterij om de oren. Voortdurend wordt de vraag gesteld: wie is trouw aan de woorden van de grote meester? Calvin heeft dergelijke lieden spottend 'de apen van Luther' genoemd. Zij willen hem nabootsen, maar missen alle originaliteit en alle geesteskracht van Luther”. bl. 37. Lutherse vorsten verklaren, dat zij geen dwaalleer of secten zullen dulden „maar bij de juiste, enige maatstaf van de goddelijke, profetische en apostolische Schriften en dus bij de genoemde Augsburgse Geloofsbelijdenis en Apologie die daarop is gebouwd en gegrondvest, standvastig tot aan hun dood toe blijven volharden”. (Men lette op dat: *en dus*, H.J.J.) bl. 38. Augustijn meent, dat aanvankelijk de Belijdenis werd gesteld onder de Schrift, dat ze later werd geplaatst náást de Schrift, maar dat dit praktisch er op neerkwam, dat ze een plaats kreeg boven de Schrift. „Een geloofsbelijdenis is immers veel gemakkelijker als norm te hanteren dan de heilige schrift”. bl. 39. Het spreekt vanzelf, dat het dan ook op de letter aankomt en ook op de manier van zeggen. In een voorrede van een „Samenbundeling van de leer” kwam de volgende verklaring voor: „Daarom hebben wij besloten, dat wij zelfs geen duimbreed af zullen wijken van de zakelijke inhoud of van de zegswijzen, die zich daarin bevinden, maar met de hulp van Gods Geest in de grootste eendracht standvastig in deze vrome overeenstemming zullen volharden. Wij zullen ook alle geschilpunten afmeten naar deze ware norm en verklaring van de volkomen reine leer”. bl. 44.

Veelheid en eenheid is de titel van H. VII.

Daarin bespreekt de auteur de ontwikkeling van het geref. protestantisme in de verschillende landen. Er ontstonden omstreeks 1560 vele belijdenisgeschriften. Die veelheid en veelvormigheid belemmerde de eenheid niet. „Men had geen behoefte aan eenvormigheid, mits men het in de zaken eens was”. bl. 46. Ze dragen een meer theologisch karakter dan in het begin van de reformatie en lopen gevaar dogmatische verhandelingen te worden, die als gidsen in de Bijbel dienen. „Wanneer Beza zegt, dat men eerst zijn geloofsbelijdenis moet lezen en pas daarna de bijbel, is dat goed bedoeld, maar het is verkeerd”. bl. 47. Een goed ding was, dat verscheidene calvinistische landen elkaars belijdenissen aanvaardden.

H. VIII heeft als opschrift: Verzet tegen belijdenisdwang.

Als de weergave van de historische ontwikkeling, die de auteur geeft, juist is, dan waren de gereformeerden meer bereid om de luthers en als broeders in de Here te erkennen, dan omgekeerd. De Lutheranen volgden een politiek van uitsluiting. De gereformeerden „wijzen dit streven beslist af, maar blijven tegelijkertijd de lutherse kerken vasthouden. Zij verklaren, dat de oorspronkelijke luthersche belijdenisgeschriften geen andere taal spreken dan hun eigen belijdeisgeschriften”. bl. 54.

Merkwaardig is een uitspraak van Ursinus, één van de opstellers van de Heid. Catechismus. Hij is bepaald geen tegenstander van belijdenisgeschriften. Maar hij verklaarde in zijn „Christelijke vermaning”: „Zij zijn

echter geen maatstaf, die men kan hanteren om aan te geven of uit te spreken, wat men moet geloven of toestemmen, wat men moet verwerpen en veroordelen, wat waarheid of leugen, orthodox of kettters is. Want wat in overeenstemming is met de belijdenis van een kerk, behoeft nog niet altijd de waarheid te zijn. Wat ervan afwijkt, behoeft nog niet altijd leugen te zijn. Men moet dus niet eisen, dat alle kerken de belijdenis van één particuliere kerk onderschrijven”. bl. 55.

Een andere uitspraak van Ursinus is deze: „Hoewel wij vertrouwen, dat onze belijdenisgeschriften rein en duidelijk zijn, is er toch geen van onze kerken, die alle kerken en gelovigen van de wereld zou willen dwingen haar belijdenis te aanvaarden. Geen van onze kerken is ook zozeer verslaafd aan haar geloofsbelijdenis, dat zij anderen of zichzelf het recht ontnemen wil zien om een zaak beter, vollediger of duidelijker te zeggen dan het in haar geloofsbelijdenis weergegeven is”. bl. 57. Hij wil hen niet uitsluiten, „die overeenstemmen met de fundamenten van de leer en die bereid zijn alles te verwerpen waarvan wordt aange-toond, dat het in strijd is met Gods Woord”. bl. 58.

Dan volgt H. IV: De geloofsbelijdenis in Nederland.

In 1561 stelt Guido de Brès de Ned. Gel. Belijdenis op. Volgens een besluit van een prov. synode moeten de ambtsdragers deze ondertekenen. Een prov. synode van Antwerpen besluit het volgende: „Aan het begin van iedere synode behoort men voorlezing te doen van de geloofsbelijdenis van de kerken van dit land, zowel om openlijk getuigenis af te leggen van onze eenheid als om te rade te gaan of er niets te veranderen of te verbeteren valt”. bl. 59.

Ambtsdragers moesten de Belijdenis ondertekenen „om de eendracht in de leer te betuigen”. bl. 60. Later wordt volgens dr. Augustijn de nadruk ook gelegd op de zuiverheid der leer. Zolang de dreiging van buitenaf, van roomse zijde, groot was konden verschillende stromingen elkander wel verdragen. „De moeilijkheden ontstonden eerst, toen er een zekere rust kwam en de kerk kon worden opgebouwd”. bl. 62. Toen werd, volgens de auteur, van de Belijdenis een „kerkelijke wet” gemaakt, waarbij ieder woord belangrijk wordt. Hier-tegen verzetten zich de remonstranten, van wie echter ook gezegd moet worden, „dat zij zich niet thuisvoelden in het klimaat van de belijdenisgeschriften, speciaal van de Nederlandse Geloofsbelijdenis”. bl. 63.

Augustijn meent: „De contra-remonstranten stellen Gods Woord en de belijdenisgeschriften gelijk, zolang het tegendeel niet bewezen is. Zo kan de geloofsbelijdenis met een goed geweten gehanteerd worden ter afwijzing van de ketterij en ter bescherming van de kerk. Maar dan is het ook niet meer mogelijk, dat de bijbel de enige maatstaf blijft. Zij moet in haar weerloosheid ten opzichte van de ketters worden beschermd, omgeven door de veilige beschutting die de zoveel duidelijker geloofsbelijdenis biedt”. Dat dit gevaar telkens dreigt, is niet te ontkennen. Maar dat dit noodzakelijk is denk ik niet. Het is dunkt mij veel te veel gezegd, als beweerd wordt, dat de contra-remonstranten Gods Woord en de belijdenisgeschriften gelijk stelden.

Ook tegen de remonstranten heeft de schrijver bezwaar: „ook de remonstranten gaan niet vrijuit. Juist omdat zij vroegen om opheffing van de binding aan de belijdenis voor de duur van de synode, werd voor de tegenstanders deze binding des te belangrijker. Het zou beter zijn geweest, als de remonstranten alleen gesproken hadden over de aard van de binding”. bl. 65. Het komt mij voor dat het spreken over deze kwestie ook vandaag nog niet overbodig is.

Boven H. X staat: Wat nu?

De schrijver ziet de ontwikkeling in de betekenis der belijdenisgeschriften zo: Aanvankelijk „zijn ze een verklaring van gevoelen”. Later krijgen ze meer „het karakter van een samenbindend getuigenis”. Na 1580 moeten ze dienen, „om de kerk te beschermen tegen het gevaar van ketterij in eigen kring. De belijdenis krijgt een grondslagkarakter. Daarbij past ook dwang, door middel van een strikt ondertekeningsformulier”. bl. 67. Hij meent, dat daarbij Afscheiding en Doleantie hebben aangesloten. Wat hij niet gelukkig vindt. „Zo werd enerzijds de geloofsbelijdenis een norm naast de Heilige Schrift, anderzijds bleek binding aan de belijdenis de kerken niet te kunnen beschermen tegen 'ketterij'. Waarvan „Assen” volgens hem een duidelijk voorbeeld is. Waarom hij „1944” niet noemt begrijp ik niet. Toen ging het toch zeker niet om afweer van „ketterij”? bl. 68.

Wat nu? Sommigen pleiten voor een „nieuwe belijdenis”. Maar die is er eenvoudig niet. Anderen willen een nieuw ondertekeningsformulier. Dit acht Augustijn geen oplossing. Omdat de oude drie belijdenisgeschriften ons geloof niet meer tot uitdrukking brengen. Nauwelijks nog „in geest en hoofdzaak”. Hij schrijft: „Men kan mijns inziens niet volhouden, dat de drie formulieren van enigheid op het moment de eendracht der kerk in het geloof tot uitdrukking brengen”. Er zijn in onze eeuw grotere vragen aan de orde dan in

de 16e en 17e eeuw: „de eenheid van alle mensen, oorlog en vrede, mondiale verdeling van de welvaart, de grenzen van de wetenschap enz. enz. Dit zijn vragen voor de hele mensheid en juist daarom ook de wezenlijke vragen voor de kerk”. Hij verlangt geen nieuwe belijdenis met binding. Wel schrijft hij: „Een uitspraak van de Gereformeerde Kerken, waarin bepaald wordt dat de overheid, de kerken en haar leden een bepaald percentage van hun inkomsten behoren te besteden aan ontwikkelingshulp, is vandaag meer waard dan elke binding aan een oude of een nieuwe belijdenis”. bl. 70. Op de volgende bl. lees ik: „Het behoort tot de taak van de kerk, daarin haar leden leiding te geven”.

Volgens dr. Augustijn moeten de Gereformeerde Kerken van karakter veranderen. „Zij waren een echte 'gesloten kerk', een kerk die zich afsloot van de buitenwereld. Daarin paste een vast leersysteem, een stelsel van belijdenisgeschriften en belijdenisdwang”. Nu moeten de kerken „zich openstellen voor de vragen van deze tijd. Als dat geschiedt, zijn de bewoordingen van een ondertekeningsformulier niet belangrijk”. Wat moeten we met drie belijdenisgeschriften en een ondertekeningsformulier? Het antwoord luidt: „Het lijkt mij het beste, om duidelijk te zeggen dat de drie formulieren van enigheid hun tijd gehad hebben”. In de vorige eeuwen waren ze van belang. „In de andere situatie, waarin de kerk nu staat, kan men er weinig mee doen”. bl. 71. Wel meent de schrijver, „dat wij in de kern van het geloof één zijn met hen, die in de zestiende eeuw deze belijdenisgeschriften hebben opgesteld en van harte hebben aanvaard”. Maar het gaat nu om de uitwerking van die kern. Die zal dunkt mij niet erg groot zijn voor dr. Augustijn. Want iedere predikant, zo zegt hij, „moet niet alleen voortdurend uitleggen, maar ook andere dingen zeggen, soms regelrecht tegen de inhoud van de catechismus ingaan”. bl. 72.

Het spreekt vanzelf, dat de auteur er niets voor voelt de bekende belijdenisgeschriften te handhaven. „De synode kan uitspreken, dat de kerkelijke vergaderingen erop moeten toezien, dat de predikanten het ondertekeningsformulier in strikte zin nakomen. Een dergelijk besluit zou de ondergang van onze kerken zijn”.

Een nieuw ondertekeningsformulier? Ook dat niet. Maar komt er zo geen zeer onduidelijke toestand? Het antwoord luidt: „De vraag is echter, of duidelijkheid inderdaad gewenst is. In een tijd waarin de zaken niet duidelijk liggen, moet men mijns inziens niet streven naar duidelijkheid. De kerk heeft nu andere dingen te doen. Zij zal in onze tijd naar alle kanten open moeten staan en een nieuwe weg moeten zoeken. Wij moeten dat samen leren. Dat kan heel goed gebeuren, ook als het ondertekeningsformulier blijft zoals het is. Het gaat niet om vormen, maar om de inhoud”. bl. 73.

Het slot luidt: „De moraal van het verhaal? Ik kan het zeggen met een goed-Hollands gezegde, dat dan een dubbele bodem krijgt: wij moeten 'Gods water over Gods akker laten stromen'. Wilt u liever een citaat uit de bijbel? 'Laat de doden hun doden begraven; maar ga gij heen en verkondig het Koninkrijk Gods'.”

In het laatste hoofdstuk komt het oordeel van dr. Augustijn duidelijk uit. Maar het steunt niet op het historisch overzicht der voorgaande hoofdstukken. Uit dat historische deel is veel te leren. Bijv. over de aard van de binding aan de belijdenisgeschriften. Die kan zo strak worden aangehaald, dat het gevaar bestaat dat de Schrift op de achtergrond geraakt en praktisch niet maar naast, doch onder de Formulieren wordt gesteld. Aan dat gevaar is de Kerk in vroegere eeuwen niet altijd ontkomen. We moeten van de belijdenisgeschriften geen wetten van Perzen en Meden maken.

Maar ik ben het grondig oneens met de bewering van dr. Augustijn, dat de Formulieren hun tijd hebben gehad. Als dat waar was, dan versta ik niet, dat hij toch de ondertekening maar wil handhaven. Dat wordt dan een wassen neus. Dat leidt tot een onwaarachtigheid, die zelfs de wereld zou veroordelen. En waarvoor in de Kerk zeker geen plaats mag zijn. Dat er in de Belijdenis oneffenheden, vlekken en rimpels voorkomen, spreekt eigenlijk vanzelf. Het zijn immers menselijke geschriften. Maar dat zij de leer der zaligheid bevatten staat voor mij vast. En dat een verklaring over ontwikkelingshulp enz., zoals op bl. 70 wordt voorgesteld, belangrijker zou zijn dan elke binding aan een oude of nieuwe belijdenis acht ik dwaasheid. Als ik het wel heb zitten deskundigen over die hulp met de handen in het haar. En zou de kerk daarover maar even een uitspraak kunnen doen? Afgezien van de vraag of dit de taak van de kerk is. Wat voor mij eigenlijk geen vraag is. Heeft de Here Jezus aan de overheid voorschriften gegeven? Vinden we in het N.T. ergens iets dergelijks als dr. Augustijn wil? Het Evangelie is een kracht Gods tot behoud en werkt door als een zuurdeeg in heel het leven. Het heeft dynamiet gelegd onder de slavernij om een voorbeeld te noemen. Maar nergens vind ik in de Heilige Schrift de opdracht voor de Kerk om aan de overheden voor-

schriften te geven voor het politieke of maatschappelijke leven. Enig bewijs uit de Schrift heb ik in dit boekje niet gelezen.

Wat het slot betreft, ik begrijp niet hoe dr. Augustijn zo iets kan aanbevelen „Gods water over Gods akker laten stromen”? Dat wil toch wel zeggen: laat de zaak van Belijdenis en ondertekening maar doodbloeden. Ik kan er althans geen andere uitleg aan geven, hoe graag ik het ook zou willen.

Zo staat het ook met dat citaat uit de bijbel: „Laat de doden hun doden begraven; maar ga gij heen en verkondig het Koninkrijk Gods”. Dat zal toch wel betekenen: laten anderen, doden, zich druk maken over Belijdenis en ondertekening. Maar laten levende leden van de Kerk, volgelingen van Jezus Christus, zich maar druk maken over kwesties van ontwikkelingshulp, oorlog en vrede enz. Als ik het goed versta ligt hierin een vernietigend oordeel over de broeders in Christus, die de inhoud van hun geloof vinden uitgedrukt in de Belijdenisgeschriften. Weliswaar op menselijke, dus onvolmaakte wijze. Maar toch zakelijk juist. Dit oordeel aan het slot van dit werk acht ik hard en niet Evangelisch. Heb ik het niet goed verstaan dan hoop ik nader onderricht te worden.

H. J. JAGER

Dr. J. Stellingwerff, *De Hermetische schilderij van Diana vandenBerg*. 130 pagina's. Buijten & Schipperheijn 1969. Prijs f 24,50. (Inmiddels is een Franse uitgave verschenen.)

Een belangrijk en indrukwekkend boek.

Prachtige reproducties. Liefst 54 stuks, waarvan 11 in kleur. Van schilderijen van Diana en enige van Johfra vandenBerg. Met een inleiding, een biografie, een aantal hoofdstukken, waarin de stof overzichtelijk wordt verdeeld, een „konfrontatie”, en een schat van gegevens om wat verder te komen in de stof.

1. Is kunst die verklaard moet worden nog wel kunst?

Bij zijn bespreking¹⁾ van dit boek blijft dr. J. W. Schulte Nordholt steken in het dilemma: „Is kunst die verklaard moet worden nog wel kunst”. Hij deelt daarna mede, dat hij het boek als niet-ingewijde noch kan afwijzen noch aanbevelen. Dit lijkt nog wat neutraal, maar deze scepsis is nogal onvriendelijk geformuleerd.

Is dit dilemma houdbaar? Deze beoordeling doet het intrigerende boek in genen dele recht. Deze criticus heeft blijkbaar geen oog voor de vraag, die de auteur zich heeft gesteld: „Wat is de boodschap van deze schilderij?” Maar in gemoede: Is dit geen belangrijke, ook gewettigde vraag?

Dr. Schulte Nordholt geeft voor, dat de auteur aan het eind van zijn boek een „complete omzwaai” maakt. Volstrekt niet. Stellingwerff heeft zich verdiept in de religieuze problematiek van deze kunstenaars. Kan de bewondering voor de wijze van haar uitbeelding niet samengaan met een volstrekte afwijzing van haar ideologie?

Hoe oordeelt deze criticus eigenlijk over de kunst van de Oudheid, Homerus b.v. of Plato? Betekent bewondering voor hun artistieke macht meteen, dat we hun pagane gedachtenwereld voetstoots aanvaard, en anders „weg ermee”? Of eigenlijk, zoals dr. Schulte Nordholt zelf doet, blanco stemmen met een sneer naar degene, die niet wil berusten in zulk een aesthetisch gesloten wereldbeeld? De iconen, hoe moeten we daarmee aan?

Diana heeft haar artistieke begaafdheid in dienst gesteld van haar geloofsovertuiging. Die uiteraard historisch en cultureel bepaald is en van een zeer gecompliceerd patroon. Met een merkwaardig rijke fantasie weet zij haar ideologie in talloze variaties op het „doek” te brengen. Daarbij móet zij zich wel van allerlei symbolen bedienen: haar wereld is die van de gnostiek en mitsdien principieel vreemd aan „deze, tegenwoordige wereld”. Nog meer dan bij het surrealisme is hier symboliek onvermijdelijk. En daarom verklaring een eerlijk en noodzakelijke arbeid.

Op de Rembrandttentoonstelling vóór het aangrijpende schilderij van Abrahams offer van Izaäk hoorde ik zo'n schepseltje-in-het-kort, vertederd door de knusse omstrengeling van haar beboste wingerd, door het struikgewas heen verzuchten: „Wat een naarling, hé?” Ik geef toe, dit is een zware patiënt, maar is het een hopeloos geval?

Juist haar symboliek geeft aan, hoe vóór de wereld van haar fantasie zich wil verwijderen van de concrete werkelijkheid-zoals-God-die-schiep, en zoals Hij die, na de zondeval, wil herstellen om Christus' wil. Natuurlijk heeft elk mens, in zijn talloze relaties met haar, daarop een voortdurend variërend gezicht. Dat van dat van zijn medemenserveelvoudig verschilt. Maar het is, dacht ik, juist het wonderbaarlijke van

Gods macht en liefde, dat Hij, ondanks dit alles, een onderlinge verstaanbaarheid handhaaft. Spijtig, dat dr. Schulte Nordholt de hierop gebaseerde verstandhouding niet wenst te voltrekken in dit geval. Smalend — de naam wordt niet eens zuiver gespeld — spreekt hij t.a.v. de auteur. Die zich dit wel heeft willen getroosten. Wat staat iemand als Socrates dan veel vrijer tegenover zijn naaste, Kallicles, zijn volstreekte antipode, met een beslist gesloten wereldbeeld belast. Maar Socrates heeft de bedoeling de discussie op gang te houden en zegt: „Als toch niet bij de mensen, weliswaar bij de één zus, bij de ander zo, de ervaring tenslotte iets gelijksoortigs had, en ieder van ons een radicaal-eigen, individuele ervaring ten deel viel, dan zou het niet gemakkelijk zijn, eigen ervaring over en weer duidelijk te maken.”²⁾

2. De ernst van onze creatuurlijkheid

Het gaat in dit boek over de ernst van onze creatuurlijkheid. Is onze creatuurlijkheid definitief en integraal, en mondt zij uit in de opstanding van het vlees, — óf is zij een in het lichaam gekerkerd bestaan van een „goddelijke vonk”? Die zich dan deze tijd ten nutte moet maken om een geestelijke reserve te kweken, die straks, als het lichaam afsterft, deugdelijk is en genoegzaam om de weg naar de hogere volkomenheid verder te gaan, tot de hereniging met het volle goddelijke? Een reserve, die negatief wordt verduurzaamd door zich aan alle mogelijke verslaving te ontworstelen, en positief opgeladen, door zich geheel in te zetten voor de verruiming van het goddelijk bewustzijn, de gnoosis, het opleven van de goddelijke vonk.

Deze oeroude dwaling, die der gnostiek, is het scherpst denkbare anti-evangelie. De slang in het paradijs gaf nauwkeurig dezelfde voorstelling van zaken. Listig legt hij een bodem voor een gehoopte discussie over Gods verbod: „Hoe was het ook weer, mochten jullie van geen enkele boom eten?” Gretig gaat Eva op deze vraag in: „Welnee, alléén van deze boom mogen we niet eten, en die ook niet aanroeren”. Misschien voelt ze reeds de neiging, de richting in te slaan die de slang zo voorzichtig had aangeduid, en is haar vertrouwen onrustig geworden. En dan volgt het zwaarst mogelijke schot op haar argeloosheid. „Inderdaad, God wil de vrucht van deze boom, de kennis van goed en kwaad, voor zichzelf bewaren. Hij wil jullie op een veilige distantie houden. Jullie leven in een dwangbuis onder Zijn tyrannieke druk. Hij is beducht voor de áfbouw van jullie creatuurlijkheid tot volkomenheid, en dáárom legt Hij jullie aan banden.” Dit is een rechtstreekse beschuldiging van kwade trouw bij de Schepper van hemel en aarde, Die de mens voortreffelijk gemaakt had en zijn levensgeluk beoogde. Als Eva eet, verzegelt ze deze beschuldiging met haar daad, en haalt de dood binnen. Ze levert het kunstwerk van God uit aan de vorst der duisternis. En de gnostiek herhaalt deze daad systematisch, in volle, grimmige, overtuiging. Sommigen noemen zich Naäsenen, d.i. volgelingen van de slang, omdat deze de hoofdprijs verdient in het verzet tegen deze schepper, die schuldig staat aan het creëren van deze „lagere, dialectische wereld”, zoals Diana haar noemt. De creatuurlijkheid-als-zodanig is een belemmerende beuawenis voor de ontplooiing van de individuele, goddelijke persoonlijkheid tot haar volle eigenlijkheid, tot gerijpte, volmaakte goddelijkheid.

3. De gnoosis

Het weten hiervan wordt gnoosis genoemd, d.i. kennis die zich telkens weer opnieuw activeert, en haar resultaat. (Voortdurend in de weer om de strijd tegen de „materie” te intensiveren.) Zij is goddelijk, bovenaards, boventijdelijk, onaantastbaar, onbereikbaar voor enige tegenwerping of discussie. Hierin wortelt die typische verstarring tot de onverstoorbaarheid van het eigen gelijk, tegenover het Evangelie van Jezus Christus, Die het geschapene verlost en herstelt tot vernieuwde heerlijkheid. Het getuigt, het communiceert niet. Het kweekt dat onverteerbaar hoogmoedige, provocerende moralisme, dat elke eerlijke tegenwerping die zich op Gods Waarheid beroept, hitsig vermoordt. De gnoosis is immers ontheven aan tijd en plaats, aan recht en historie, aan gemeenschap en zelfverloochening. We kunnen haar beluisteren in de protserige, verbeterde rhetorica van de (veelal theologische) agitators met hun tijdloze, tot op de draad versleten formules en banvloeken. Het is het gemaskerde geweld van de satan, dat bedoelt de fijnste Christelijke gemeenschap vaneen te rijten. En het doet dit in triomfantelijke toekomstverwachting, die steeds, in haar onbepaalbaar karakter, de argeloze bewonderaars van zoveel zekerheid en onfeilbaarheid in haar lasso's strikt.

Christus Zelf heeft het aan de kaak gesteld en gestriemd in de rabbinistische verstarring en liefdeloosheid van de Farizeeën.³⁾ En juist dáárom hebben ze Hem in de dood gedreven. Petrus onderkent het bij Simon Magus⁴⁾ en Paulus in het Judaïsme⁵⁾ en ze vervloeken het met inzet van heel hun apostolische

macht. Judas in zijn huiveringwekkende typering van het anti-evangelie van zijn dagen.⁶⁾ Johannes altijd, met name in zijn brieven, wanneer hij verklaart: „Elke geest die loochent dat Jezus Christus in het vlees verschenen is, is vervloekt.”⁷⁾ De eerste Christelijke Kerk was doordrongen van het benauwend gevaar van deze doodsvijand, getuige o.a. Polycarpus⁸⁾ en Ignatius.⁹⁾ Prof. Quispel¹⁰⁾ schrijft: „Diepgaande bestudering van de gegevens toont aan dat de gnostici nog veel venijniger kettters waren dan zelfs de kerkvaders vermoedden, dat ze ook — merkwaardig vind ik dat „ook” — uit het oogpunt van geestelijke gezondheid beschouwd, niet zelden gevaarlijke individuen zijn geweest en — hier cursiveert hij — dat dit juist het wezenlijke bij hen is.”

De pretentie van een goddelijk weten, dat dan de kern uitmaakt van de eigen individualiteit is *dodelijk* voor de gemeenschap met God en de naaste. Ze penetreert elke samenleving en provoceert haar. Ze breekt alle verbanden stuk. Ze vergiftigt alle reële verhoudingen. Ze is de adem des doods in het huwelijksleven, dat immers het meest intense, creatuurlijke samenleven is, afbeeldend Christus' liefde tot Zijn verlore gemeente.

4. Diana's levenstrategie

De daemonie van de gnoosis is af te lezen in de levenstrategie van Diana. Kunstenaars hebben vaak het hart op de tong onder de pressie van hun getuigenis, dat zij centraal achten. Ik maak, zij het beschroomd, gebruik van de gegevens, die het boek ter beschikking stelt.

Diana's echtgenoot Johfra — Johannes Franciscus van den Berg — schilderde in 1946 Diana, zoals hij haar zag in zijn eerste liefdesverrukking.¹¹⁾ Het onderschrift luidt evenwel „Salome”, de dochter van Herodias, die van koning Herodes vanwege haar betoverende dans, het hoofd van Johannes de Doper ten geschenke kreeg, bloedend op een schotel. Ook op dit schilderij is zulk een schotel afgebeeld, op de voorgrond, bevattende het hoofd van Johfra: reeds toen knaagde de gnostiek aan zijn liefde: huwelijksgemeenschap kwam hem te staan op het verlies van zijn goddelijke individualiteit! Andere kunstwerken van Johfra lichten deze demonische dialectiek verder toe.¹²⁾ In 1962 trekt hij het „compromis” met de „lagere dialectische wereld” verder door, en gaat er vandoor met een vriendin van Diana. Dat ligt in de aard der zaak. De gnostische gelovige, die leeft op en in zijn goddelijkheid, is áángewezen op het compromis in zoverre hij in deze lagere dialectische wereld moet vertoeven. Waarom zou hij het niet wat verder laten uitvieren, hij is immers toch verheven boven wetten van trouw en moraal?

Voor Diana volgen er jaren van vereenzaming en vertwijfelde strijd. Dieper gedreven in het gnostisch moeras, komt zij tot de slotsom, dat deze scheiding toch ook eigenlijk noodzakelijk was: de verantwoordelijkheid voor de ontplooiing van haar goddelijke individualiteit kan immers met niemand gedeeld. Die moet zelfstandig worden voltrokken. Een slotsom, die Johfra al in het begin van hun huwelijk had getrokken, maar vooralsnog niet had gehonoreerd. Is hier niet een afschuwelijke demonie zichtbaar? Zij blijft zich noemen: vandenBerg. Hij gaat zich noemen Bosschra.

Aangrijpend is in dit verband „Marisoleil, mijn dochtertje”.¹³⁾ Zij hééft geen dochtertje: „Haar echtgenoot wilde geen kinderen, van oordeel dat de kunst de hele mens opeist”.¹⁴⁾ Onwillekeurig denk ik aan het verwijt van de Carthaagse koningin Dido tot Aeneas, wanneer hij haar plotseling in de steek laat: „Had ik tenminste nog maar een kind van je ontvangen. Dat een kleine Aeneas in mijn paleis zou spelen die in zijn trekken aan jou zou herinneren. Dan zou ik mij niet helemaal bedrogen en verlaten voelen.”¹⁵⁾ Wie zal het menselijk leed peilen, de ontgoocheling, die telkens en onontkoombaar het geloof in de gnoosis begeleidt.

5. De kracht van de dwaling

Vergist u zich niet in de kracht van de dwaling. In deze tijd ontplooit zich haar talent zelfstandig en buitengewoon rijk. Een hoogtepunt acht de auteur „Vrede met Johfra”.¹⁶⁾ Wie Diana ontmoet, kan haar tragische levensgang nauwelijks terugvinden in haar haast jolige beweeglijkheid en levensdrift. De gnostiek moet nu eenmaal beleefd worden met een enorme dosis geloofs-enthousiasme, dat wellicht héél dicht grenst aan het afleggen van deze last. Men moet zich immers toch dagelijks instellen op 99,9% compromissen met de wereld der materie.

Johfra, wel erg elastisch, heeft de schijn afgeworpen, althans die van zijn gewetensprobleem t.a.v. zijn eerste huwelijk. Al tobt hij nog steeds.¹⁷⁾

Overigens is hij altijd al ten achter bij Diana.¹⁸⁾ Wellicht heeft Diana's „voorsprong” en „getuigen” hem geïrriteerd, en zelfs bedreigd.

Diana beleefd het „nadir” (= chaotisch dieptepunt van deze wereld in het bestaan der werelden) uiterlijk niet als een zware periode van doorgang. Ze beeldt

het niet zo afgrijselijk af als vele surrealisten, w.o. ook Johfra. Kale, wel eenzame, bergen, een chaotische plantengroei, tornado's soms, maar die voeren tot harmonie met zichzelf,¹⁹⁾ tot het vinden van de „witte roos”.²⁰⁾ Ze dént er niet aan het leven somber te zien. Vgl. een bewogen brief aan een gebruiker en propagandist van LSD.²¹⁾ Een schilderij, dat mij persoonlijk zeer treft is „Einde van een beschaving”²²⁾: een wijde, holle wereldruimte na een geweldige brand, waarvan rossige lichtschijnsels de lucht nog steeds kleuren. En daarin, centraal, maar uiterst ijl, een beeld van Venus. Maar háár wereld is anders, is het parool. Zij zoekt door haar optreden en haar werk haar omgeving en wie maar luisteren wil, vooral de jeugd, in vlam te brengen voor haar geloof in de goddelijkheid van het innerlijk. „Begin toch”, bezwoer ze mijn leerlingen bij een bezoek.

Wie evenwel zich eens verdiept in de begeleidende tekst van „Woorden en Beelden”, een boek dat ze samen uitgaaf met Cees Touwen²³⁾ kan eens zien hoe aarde-donker deze wereld van „geloofsstrijd” is.

Van „Vanitas”²⁴⁾ schrijft Diana:

„Transparant geworden vrouwen, dus vrouwen zonder inhoud, die, in een tunnel van de emotionele kleur rood, alleen aandacht hebben voor het opmaken van hun haar. Dit is ijdelheid, zoals je tenslotte tot de conclusie komt dat alle materie ijdelheid is... Dit schilderij kwam tot stand in een moeilijke levensperiode waarin de schone schijn van de „dingen (mensen) zonder inhoud” zich heftig aan mij opdrong... Vanuit een periode waarin je de vuisten balt tegen het bestaan, kom je toch later weer tot een bezinning, een stil worden van de storm, een zoeken van de achtergrond van het bestaan...”

Van „Het eeuwige spel”²⁵⁾:

„De mens zoekt de volmaaktheid altijd buiten zichzelf. Vandaar dat hij het eeuwige spel blijft spelen tussen de twee polen van man en vrouw. Hij heeft het spel ook al in vorige incarnaties gespeeld, en zal het blijven spelen, totdat hij beseft dat hij in zichzelf volmaakt moet worden. Potentieel heeft hij die mogelijkheid. In de Bijbel wordt deze Goddelijke wet vermeld met de woorden: „Weest volmaakt”.²⁶⁾

6. Speciale opmerkingen over het boek

Ik hoop, dat ik u een indruk heb kunnen geven van de actualiteit van dit boek. Die zonder de illustraties niet voldoende uit de verf komt, men moet het boek zelf kopen om dat te kunnen constateren.

De schrijver verdient grote dank en respect voor zijn arbeid. Hij heeft het boek breed opgezet, en een vracht van materiaal verzameld. In vele gesprekken met Diana heeft hij haar werk van nabij leren kennen en laat zijn lezers daarvan profiteren. Overigens heeft hij niet geschroomd, zijn recht van auteur te gebruiken om haar werk hier en daar, met name in de „Konfrontatie” duidelijker te vertalen dan de kunstenaar het zichzelf bewust is geweest. Toch laat de beste breister wel eens een steek vallen. Ik denk aan de onduidelijke en beslist zwakke passage op pag. 106, al. 2 en 3, die ik maar in haar geheel laat volgen.

„De overtuiging van Diana moet men rekenen tot de christelijke gnostiek, omdat bij haar Christus de belangrijkste goddelijke boodschapper is geweest en zij de gnoosiskracht die hier en daar werkzaam is, Christus noemt. Daarbij wordt Christus als kracht, niet als persoon bedoeld. Maar terwijl Diana staat op het woord christelijk, meen ik in deze konfrontatie hier in de eigenlijke zin van het woord van kettters te moeten spreken en in oneigenlijke betekenis het woord christelijk te mogen gebruiken. De overtuiging van Diana is dus tot de christelijke gnostiek te rekenen. Daarbij is deze overtuiging humanistisch.”

Wie is hier eigenlijk auteur, Stellingwerff of Diana? „Rijijofrijik”.

Zeker, het woord „kettters” staat er in. Maar het is zo ingebakerd, als maakte het deel uit van het slotcommuniqué van een mislukte top-conferentie. Hier heeft de gnostiek kennelijk haar karakter niet kunnen verloochenen van een loerende parasiet op het zuivere Evangelie. Het doet volstrekt niet ter zake, wat Diana of haar „Lactorium Rosecrucianum (!)” (poppenkast genoeg) onder „Christus” verstaan, maar wie Hij waartachtig is.

Is dit een confrontatie of een voetval? Het is onverantwoord en ongeoorloofd te spreken van „een christelijke gnostiek, die „daarbij” humanistisch” is. De gnostiek is het summum van anti-Christelijk humanisme. Hier is sprake van een onverdraaglijke formulering. Zo ergens, dan geldt hier dat Geest en vlees — en dat duidelijk in de zin van Gal. 5 : 17 — elkan anders doodsvijanden zijn.

7. Slot

Het is een belevenis de oer-oude gnostiek, waarvan men bij de bestudering van de Bijbel, met name het Nieuwe Testament, en de oud-Christelijke literatuur niet genoeg kan krijgen, hier voor zich te zien. In moderne gestalte, intensief beleefd en uitgebeeld door een uitzonderlijk begaafde kunstenaar. De gnostiek is, qua anti-evangelie, bijzonder illustratief voor anders minder duidelijke bijbelgedeelten. En dit boek onthult een aangrijpend menselijk drama, ge-encèneerd door de vader-der-leugen. De grondtrek van onze tijd kan ons niet duidelijk genoeg voor ogen staan. Met name onze jeugd ziet zich, vaak onvoldoende voorbereid, geworpen in een wirwar van chaotische stromingen. Typisch, dat zij er zo weinig oog voor heeft in het algemeen, dat de spits van de strijd wordt gevonden in de kerk.

Het is voor ons niet vleidend, dat zij zich vaak van beide partijen distancieert: dan leven wij niet duidelijk genoeg, dan komt het volgen van Christus in ons leven te weinig tot zijn recht.

Trouwens, zijzelf is ook niet geheel te verdedigen: de tendens alles „zelf te willen uitzoeken” komt meestal neer op een gebrek aan vertrouwen in het belang van de concrete dingen van dichtbij, ten gunste van vage, „mondiale” leuzen. En dan meent zij licht, inderhaast een keuze te moeten doen tussen de gnostische „ernst” — die ten grondslag ligt aan veel populaire wijsbegeerte — en het onverholven sex-banditisme. Intussen is dit geen keuze. De gnostiek kan principieel beide kanten uit (zie aant. 10). Haar goddelijkheid is exlex, d.i. zij heeft niets met de wet uitstaande. Maar Gód, de Vader van Jezus Christus, hóúdt Zich, ofschoon haar Héér, (Lc. 6 : 5) liefdevol aan Zijn wil.

Gelukkig die kinderen, die gaan verstaan wat hun Doop betekent: dat God, de Vader van onze Heiland, die *in-het-vlees* de Wet heeft vervuld, en Zijn heilige Geest tot herstel van déze geschapen wereld, Zijn Naam heeft geschreven op hun voorhoofd: „Die is van Mij”, Ik stel Mij borg voor de opstanding van zijn vlees.”

De uitgever heeft gezorgd voor een prachtige uitvoering. Wij wensen hem met deze in haar soort goedkope uitgave, die hij heeft willen riskeren, veel succes en veel zegen!

December 1969.

D. J. Buwalda, Kampen

- 1) Prisma-voorlichting, juli 1969, nr. 69-818.
- 2) Plato, Gorgias 481c.
- 3) Joh. 8 : 44, 9 : 41 etc. Van het eerste hoofdstuk van zijn evangelie af aan.
- 4) Hand. 8 : 18.
- 5) B.v. Gal. 5 : 1 vv. Coloss. passim. Paulus is Fari-zeeër gewéést!
- 6) De brief van Judas.
- 7) 1 Joh. 5 : 1.
- 8) Aan de Filipp. cp 7. Hij noemde Marcion: „eerstgeborene van de satan”.
- 9) In al zijn brieven. B.v. Ef. cp 7; Magn. cp 8, Trall. cp 11.
- 10) Gilles Quispel, Gnosis als Weltreligion, 1951, p. 47.
- 11) p. 100.
- 12) B.v. „Het aardse geluk” p. 103.
- 13) p. 14. Vgl. ook „La suite du gui”.
- 14) p. 19 „Zij stemde in met haar man, die alleen vader van kunstwerken wilde zijn.”
- 15) Vgl. Aen. IV, 327 vv.
- 16) p. 101.
- 17) p. 103 „Kat en muis”.
- 18) p. 36 „Poort der griffioenen”.
- 19) p. 55 „Harmonie door conflict”.
- 20) p. 47 „De ziel vindt haar witte roos”.
- 21) p. 44 vv.
- 22) p. 50.
- 23) Cees Touwen geeft daar de begeleidende tekst bij schilderijen van Diana. Het wordt ingeleid door Johfra en een beschermend woord van de heer Leene, directeur van het genootschap, zich noemende, „J. van Rijckenborkh”!
- 24) p. 81.
- 25) p. 98 v.
- 26) Dit is één van de vele voorbeelden van eigenwillige uitleg van Gods Woord door de gnostiek. Die immers, vanuit het goddelijk weten, geen behoefte heeft aan een exegese, die zich richt naar de tijd, de situatie, etc. van de schrijver, het verband, zijn bedoeling. Maar eenvoudigweg een klinkend citaat zoekt uit wat zij als wijsheidsliteratuur geliefd aan te zien, om daarmee eigen wil autoritair te maken. Zo wordt de bijbel een geschikt citatenalbum naast Lao-tse et tutti quanti. Overigens is daaraan duidelijk te illustreren, hoe gnostisch sommige theologen werken, die ons te verstaan willen geven, hoe wij de bijbel lezen moeten. Van links en van rechts. „De bijbel kennen we wel”, sprak de synode-praes van Hoogeveen tot ons, toen hij mijn collega dr. Mulder geen gelegenheid wenste te geven op diens verzoek, hem met een Schriftplaats te mogen overtuigen. Zo doet het Diana ook, vgl. haar „Uit Egypte heb Ik Mijn Zoon geroepen”. pag. 69.

Persschouw

Overgenomen uit „Om Sions Wil”, uitgave van Gereformeerd Perscomité Twente.

„Mijn schorsing

Hoewel de zaak van mijn schorsing nog in behandeling is op de classis Enschede en ook in januari 1970 weer in behandeling zal komen op deze classis, meen ik toch u, zij het summier, het een en ander over mijn schorsing te moeten meedelen. U heeft als kerkleden daar, naar mijn mening, recht op. En u zult zich ongetwijfeld afvragen: Waar gaat het nu om? Wat is er aan de hand?

Ter informatie diene het volgende: Op 2 dec. 1969 heeft de kerkeraad van Oldenzaal, in samenwerking met de genabuurde kerk van Enschede-Noord (dus met passering van de kerk van Glanerbrug) mij voor de tijd van drie maanden geschorst in de bediening en uitoefening van mijn ambtsdienst.

De eigenlijke vraag, waarom dit geschiedde, kan aldus beantwoord worden: Omdat ik weiger te erkennen de juistheid van de scheur, die door onze kerken loopt en die door onze kerken wordt getrokken. Zeker: Er moet tucht zijn in de kerk; en het kan geschieden, dat een kerkeraad of een meerdere vergadering iemand wel eens onrecht aandoet. Maar dat het juist is, dat nu reeds 25.000 zielen, meer dan 70 kerken en bijna 70 predikanten buiten ons kerkverband zijn terecht gekomen, wil er bij mij niet in. Dat kan onmogelijk naar de eis van de Schrift zijn, die zegt (Gal. 6 : 1), dat men mensen, „in de geest van zachtmoedigheid terecht moet brengen”.

Ik bemerk meer en meer een onverzoenlijke geest. En terecht-brengen is er steeds minder bij.

Mijn ogen zijn vooral open gegaan, toen ik van febr. 1968-sept. van dat jaar lid was van de buitengewone Particuliere Synode van Overijssel, die de zaak Kampen moest behandelen. De uitspraken van deze synode zijn, naar mijn oprecht gevoelen, in strijd met de Schrift, de belijdenis en de K.O.

U zegt misschien: Waarom hebt u zich dan niet op de Generale Synode beroepen? Wel: Ik heb dit overwogen. 'k Had zelfs al een concept voor een bezwaarschrift klaar. Toch zag ik van een beroep op de Generale Synode af, omdat de kerk van Kampen en de classis Kampen deze zaak reeds op de Synode zouden brengen. Wanneer deze kerk en classis zich niet op de Synode hadden beroepen, dan zou ik ongetwijfeld een bezwaarschrift hebben ingediend. Maar de zaak zou nu immers toch weer dienen? Waarom zou ik dan, zo dacht ik, de tafel van de Generale Synode met nog eens een bezwaarschrift over deze kwestie verzwaren, nu anderen dezelfde argumenten... en omdat ze de naast betrokkenen zijn, nog beter erbij... naar voren brengen?

Het was dus stellig niet aan onwil van mij te wijten, noch aan veronachtzamen van art. 31 K.O., dat ik handelde zoals ik deed. Ik wist uit ervaring, hoe zwaar synode-arbeid is. Men mag, naar mijn oordeel, de broeders afgevaardigden ook niet te zwaar belasten.

Ziehier de achtergrond en eigenlijke oorzaak van de procedure, die tegen mij op touw is gezet.

Let wel: Ik ben geschorst niet vanwege valse leer of ketterij.

Ik ben niet geschorst om b.v. de leer van ds. Telder. Ook niet vanwege de Open Brief. Evenmin omdat ik ben voorgedaan in kerken buiten het verband, hetgeen ik expres nagelaten heb.

Maar ik ben geschorst vanwege — in art. 31 K.O. toegestane — ongehoorzaamheid aan besluiten van meerdere vergaderingen. Zeg maar gewoon, want zo is het: omdat ik niet buig voor de vierde hiërarchie!

Voor de niet-verstaanders: 1517 begon de strijd tegen de eerste hiërarchie: het machtsapparaat van de Paus over de kerk; 1834/1886: de tweede hiërarchie: afwerping van het synodale juk, dat koning Willem I aan de Nederl. Herv. Kerk had opgelegd; 1944: vrijmaking van de derde hiërarchie: van bovenschrijftuurlijke bindingen. En nu 1969: de vierde onrechtmatige overheersing van de kerken en knechting van gewetens.

Van welke zonde, zult u vragen, word ik beticht?

De kerkeraad van Oldenzaal zegt: scheurmaking. En wel: „in de kerkeraad”, hetgeen „in de gemeente doorwerkt en het begin is van openbare scheurmaking”.

Terecht heeft de kerkeraad van Glanerbrug in zijn bezwaarschrift aan de classis erop gewezen, dat de kerkenorde in art. 80 spreekt van „openbare scheurmaking, als schorsenswaardige zonde. De bewering van Oldenzaal is dus duidelijk in strijd met het uitgedrukte en onder ons geldende 80e artikel van de kerkenorde.

In wezen betekent dit: die schorsing geldt niet. Wanneer de politie iemand bekeurt omdat hij „in zijn auto een verkeersfout maakt, hetgeen in het verkeer doorwerkt en het begin is van een verkeersovertreiding”, dan hoeft geen automobilist zich hiervan iets aan te trekken. De zonde moet duidelijk aanwijsbaar en bewezen, begaan zijn.

Verder is er nog wat eigenaardigs met die schorsing aan de hand. Glanerbrug heeft daarop ook terecht gewezen. Deze schorsing mist nl. elke grond. Oldenzaal heeft alleen een aantal „voorbeelden” genoemd. En voorbeelden kunnen met meer vermenigvuldigd worden. Dat is dan ook geschied, en geschiedt ook, wanneer ik het goed gehoord heb.

De kerkeraad van Glanerbrug heeft zich met mijn schorsing moeten bezig houden. Natuurlijk, want ik ben niet alleen dominee van Oldenzaal, maar ook van Glanerbrug. Uitslag van de beoordeling door Glanerbrug was en is: Ds. Bakker is niet schorsenswaardig. Op de kerkeraadvergadering van 28 nov. had geen der broeders bij de censura morum (die voor ieder avondmaal gehouden wordt; en we zouden avondmaal vieren op 7 dec.) tegen de ambtsdienst van de predikant enig bezwaar. Op de vergadering van 3 dec. (één dag na de schorsing) zeiden alle kerkeraadleden, op één na: Ds. Bakker is niet schorsenswaardig.

Nu is de vraag, die velen bezig houdt: Mag een geschorste dominee in de dienst des Woords en der gebeden voorgaan?

U weet: de regel is, dat hij, geschorst zijnde, in geen andere gemeente kan voorgaan. Zo heeft b.v. de kerk van Harlingen, waar ik 21 dec. zou moeten voorgaan, mede op mijn aandringen, dit voorgaan geannuleerd. Zeer terecht, en zeer correct. De broeders daar kunnen nog niet over mijn zaak oordelen.

Maar met Glanerbrug was het anders gesteld. Niet alleen omdat de kerkeraad van Glanerbrug over mijn schorsing wél kon oordelen, maar vooral omdat ik tevens predikant ben van Glanerbrug. Glanerbrug is voor mij geen „andere” gemeente, maar ook mijn eigen gemeente. Degenen, die in Glanerbrug zeggen: Ds. Bakker mag, nu hij geschorst is, ook hier niet voorgaan krachtens de afspraken van het kerkverband, doen alsof ik slechts dominee ben van Oldenzaal, en ten hoogste een uitgebreid consulentchap bezit t.a.v. Glanerbrug. Ze loochenen in feite, dat ik ooit hun dominee geweest ben!

Juist omdat ik ook predikant ben van Glanerbrug, moest deze kerkeraad meer doen dan b.v. de kerkeraad van Harlingen. Die laatste kerkeraad behoefde zich alleen bezig te houden met de vraag: Mag deze geschorste predikant bij ons voorgaan? Glanerbrug daarentegen moest tegelijk en vooral de vraag onder ogen zien: Is ds. Bakker schorsenswaardig of niet. Om, wanneer ik inderdaad schorsenswaardig zou zijn, zich zelfstandig te wenden tot de voor Glanerbrug genabuurde kerk teneinde mij ook in mijn ambtsdienst in Glanerbrug te schorsen.

De kerkeraad van Glanerbrug kwam, zoals u weet, tot een andere conclusie: onze predikant achten we niet schorsenswaardig.

Degenen, die het zo druk hebben over: afspraken van het kerkverband, moeten er eens aan denken, dat Glanerbrug evenals Oldenzaal ook afspraken hebben gemaakt met mij: In mijn beroepsbrief staat: „terwijl de kerkeraad wederkerig al die achtting, liefde en medewerking belooft, welke de getrouwe Evangeliedienaar toekomt”. (Ondertekend door Glanerbrug op 26 juni 1965: H. J. Bosch, praeses; H. Marsman, scriba; G. van Putten, ouderling; A. de Vries, diaken; K. D. Gerber, consulent; F. van Dijk.

De kwestie is nu: Of ds. Bakker is geen trouwe Evangeliedienaar meer — en dan moet Glanerbrug dat

zeggen door me te schorsen; óf ds. Bakker is nog wel een trouwe Evangeliedienaar in Glanerbrug en voor Glanerbrug — in dát geval moet men de aan mij uitdrukkelijk gegeven en zwart op wit staande belofte, hierboven uitgedrukt, houden.

Mag de geschorste predikant van Oldenzaal, die niet geschorst is voor en door Glanerbrug in Glanerbrug preken?

U bemerkt: Die vraag is goeddeels reeds beantwoord. Toch wil ik nog even verder hierop ingaan.

Het is nl. verschillende keren voorgekomen, dat een door de ene gemeente geschorste predikant in de andere of in een andere gemeente wel voorging. Ik moge wijzen op het feit, dat prof. dr. K. Schilder, toen hij reeds was afgezet, toch is voorgedaan in de kerk van Bergschenhoek, met gevolg, dat deze kerk toen met man en muis buiten het verband van de Geref. kerken werd gesloten. Voorts ging destijds ds. J. van der Schaft, geschorst predikant door Murmerwoude, rustig voort met zijn ambtsdienst in Oenkerk, de tweede gemeente die hij diende. En ds. S. J. P. Goossens, geschorst als predikant door Zwolle, heeft nadien verschillende malen gepreekt... ook zelfs nog na zijn schorsing in Enschede.

Men moet kerkelijke afspraken niet beschouwen als een wet van Meden en Perzen. Neen, dat wil niet zeggen, dat ik tegen kerkelijke regels ben of dat ik kerkelijke regels neger en weiger te erkennen.

Ik wil, nu sprekend voor mijzelf: Wanneer ik inderdaad een grove zonde als in art. 80 K.O. aangewezen, heb begaan en gedaan, dan heb ik recht op een correcte, in de K.O. geregelde en rechtvaardige behandeling. Dan wens ik niet geruisloos te worden weggeorganiseerd, zoals degenen in Glanerbrug doen, die van kerkelijke regels sprekend, ze zelf met voeten treden en zich niet houden aan hun eigen aan mij gegeven beloften.

Regels verwerp ik niet. Maar ze moeten goed gehanteerd worden. Men kan niet volstaan, zeker niet in de kerk, met: Bevel is bevel... het spijt ons, beste man, maar we hebben nu eenmaal een wet en naar die wet moet u verdwijnen.

Elke kerkelijke regel dient in het verlengde te liggen van Gods Woord. In ieder geval mag geen regel ooit tegen de Schrift ingaan. In dat geval moet men Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen.

De fout zit niet in de kerkelijke afspraken en regels, die we gemaakt hebben. Maar de fout zit in de verkeerde toepassing en hantering ervan.

Tot slot nog een opmerking, bestemd voor onze militairen in het bijzonder: Nog steeds heeft de kerkeraad van Glanerbrug u geen opening van zaken gegeven over de controverse met de C.C.G.G. Door de verwickelingen m.b.t. bovengenoemde kon tot op heden daar nog niets van komen. Wel ligt het concept klaar. Het enige, dat geschieden moet, is dat de kerkeraad het stuk goedkeurt. Dan kan het direct op stencil.

Oldenzaal.

C. Bakker”

EXAMEN

In ons nummer van 23 januari jl. plaatsten wij een gedicht onder bovenstaande titel.

Zeer vriendelijk werd ons door een van onze lezeressen meegedeeld — wat wij niet wisten — dat het gedicht is van Nel Benschop uit de bundel „Gouddraad uit vlas”, een uitgave van Kok te Kampen. De eerste druk verscheen in 1968, de tweede druk is intussen ook reeds verschenen.

We geven dit graag door, met hartelijke dank voor de informatie.

A.

INGEZONDEN

D. Roorda,
Jan Steenstraat 19,
Voorthuizen

Voorthuizen, 8 december 1969

Aan de leden (ook praeadviserende) der Generale Synode van de Ger. Kerken in Nederland
Hoogeveen, 1969;
de leden van de Particuliere Synode-Gelderland te Ermelo, 1969;
de leden van de Classisvergadering te Ermelo, samengeroepen tegen 12 februari 1969.

Geachte Broeders,

Zoals de meesten uwer bekend is, had ik mij t.a.v. uitspraken van de P.S.-Gelderland-1969 beroepen op de Generale Synode Hoogeveen-1969.

Tevens had ik bij deze Synode ingediend een gravamen tegen diverse punten van onze belijdenisgeschriften.

Op deze missives ontving ik op zaterdag 6 december bescheid.

N.a.v. enkele gedachten uit deze antwoorden ben ik zo vrij enige opmerkingen hieronder neer te schrijven.

1. In mijn gravamen stelde ik t.a.v. de door mij gewraakte punten „Zo zegt de HERE in zijn Woord.” Overeenkomstig goede trouw legde ik de bij mij gerezene bedenkingen ter beoordeling aan bovengenoemde vergaderingen voor, nadat ik dat eerst gedaan had bij de Kerkeraad van Voorthuizen. De Kerkeraad gaf een schriftelijke beoordeling met mondelinge toelichting. Uit de ingediende stukken konden alle leden van genoemde vergaderingen dat weten. De beoordeling en toelichting heb ik — zoals ik duidelijk geschreven heb — in mijn herzien en aan Classis, P.S. en G.S. gezonden gravamen verwerkt.

Volgens krantenverslagen en de mij toegezonden stukken hebben de bovengenoemde vergaderingen bij het opstellen van die antwoorden zich veel moeite moeten getroosten. In het Oude Testament staat van het dienen van afgoden zo kernachtig „arbeiden”. Welnu, de broeders zijn in arbeid geweest.

Ik versta, dat het veel moeite geweest is de antwoorden samen te stellen. Want, u hebt in uw antwoordbrieven vele vonden gezocht, vonden, echter, die een kind kan weerleggen. Uiteraard ga ik daarop hier niet in. Ik heb al het mogelijke gedaan om geen kerkrechtelijke moeilijkheden te scheppen. Tegen mijn overtuiging in heb ik het gravamen ook voorgelegd aan Classis en P.S. Volgens de K.O. is dat met een gravamen niet de weg. Thans is er geen instantie meer, bij wie ik het gravamen eventueel nog zou kunnen indienen. Hoewel de weg van revisie gemeengoed geworden is, kent de K.O. die niet. Tegenover mijn: „Zo zegt de HERE in Zijn Woord”, had u, indien u meende dat de gewraakte punten toch het Woord naspreken, dienen te stellen: „Nee, maar aldus spreekt de HERE”. U had zonder meer het zwaard des Geestes moeten opnemen en hanteren. Is dit, wat u deed dapper?

In de laatste jaren hebben u en anderen, vooral op instigatie van prof. J. Kamphuis, onze professor in het kerkrecht, hoog van de toren geblazen, roepende: „ondertekeningsformulier... belijdenis... belijdenis... belijdenis, K.O., e.d. leuzen...”

Maar als dan bij een broeder bedenkingen opkomen tegen punten in de belijdenisgeschriften en die tot tweemaal toe op de tafel neerlegt van „de meeste vergadering in ons kerkverband”, terwijl die broeder het doet van het indienen er bij schrijft, nl., opdat wij in ons belijden meer en beter de Schriften zullen naspreken dan voorheen geschiedde, zodat Gods volk juist en dieper getroost zijn weg in leven en sterven zal kennen en bewandelen, dan laat u verstek gaan; u laat het er lelijk bij zitten.

Broeders, voor het Woord neemt u het niet op; voor de belijdenisgeschriften net zo min. *Wat zal Hij, Die tussen de kandelaren wandelt hiervan zeggen.* Getuige uw haasten van de laatste jaren hebt u zich laten leiden door uw van ongelooft getuigende vrees.

2. Volgens de door mij van u ontvangen antwoorden hebt u allen kennis genomen (althans kunnen nemen), van wat ik op de bestreden punten naar voren bracht uit de Schriften.

Van die woorden van God (waarvan ik u in mijn gravamen vele doorgaf) kunt u zich in uw verder leven en in uw verdere (preek-) arbeid niet los- of afmaken. En voor uw onrecht plegen staat u in de schuld bij God.

Maar, broeders, daar is voor wie zijn zonden en misdaden belijdt en zich bekeert, barmhartigheid en vergeving bij God, door Christus. (En zou ik, aan wie zoveel vergeven wordt, uw ongerechtigheid-werken-tegen-mij, niet gaarne willen vergeven?)

3. Uw hierboven door mij gesignaleerde handelen met mijn gravamen is symptomatisch voor al uw

handelen in classes en synoden gedurende de laatste jaren.

Gedenkt aan de vrijmakingstijd in de 20-er en 30-er jaren. Mannen van wetenschap wilden met hun theologieën en/of filosofieën de gemeenten knechten. Zo werd het een ellendige en benauwende tijd. Toen waren het professoren, dominees en enkele andere gemeenteleden die hun (zgn. gereformeerde) theologieën en hun (zgn. gereformeerde) kerkrecht trachten ingang te doen vinden. Hun hersenspoelingen via Heraut en andere kerkelijke bladen werkten bij vele gemeenteleden perfect. Die broeders wisten velen achter zich aan te krijgen.

Maar, God brak het net en de strik, en de stammen konden weer opgaan. We konden weer zingen, verlost als we werden uit de greep van mensen, wier adem in hun neusgaten was. Waren onze harten niet brandende onder de preken van diverse vrijgemaakte eenvoudige dominees. Geen geleerde priester-middelaar was nodig om vergeving van zonden te krijgen.

En, hoe is het nu?

U en anderen roepen: „Belijdenis, belijdenis, belijdenis!” Maar als u op kerkelijke vergaderingen oordelen moet, dan zegt u niet: „Zo spreekt de HERE”, u hanteert het zwaard des Geestes niet, neen, uw schema van handelen is anders. U hebt een vierde formulier, een formulier van onenigheid: „De open brief”. En hebt u nu personen of kerken te beoordelen, dan legt u de toets aan of de persoon in kwestie of de kerkeraad voor of tegen „de open brief” (dat misereabele onding) staat; en zo komt u tot het uitspreken van het ana-thema over personen en kerken.

Professor Kamphuis, die nu in het openbaar tot revolutie aanzet (achter „ontrouwe kerkeraden” wegroept), onze professor in het kerkrecht houdt u de hand boven het hoofd. Hij, die advies gaf inzake „at-testenbesluiten” door welke besluiten de professoren de vrije hand gekregen hebben om een attest, afgegeven door een kerkeraad van een onzer kerken op haar „waarde” te beoordelen, zich dusdoende boven de kerkeraden verheffende, deze broeder krijgt van u alleen te horen: u had aan uw advies nog iets toe moeten voegen, en, u gaat over tot de orde van de dag.

En andere professoren en lectoren veroordeelt u. Hoe...? Ook weer naar een schema. U zoekt en speurt of u ook iets vinden kunt (Barbertje moet hangen!), en het resultaat is: Ze zijn in gebreke gebleven. Maar geen hanteren van het zwaard des Geestes. Dat schijnt niet meer nodig; de houding tegenover het vierde formulier is bepalend.

En, broeders, u hebt velen achter u gekregen. De hersenspoeling in De Reformatie en andere bladen werkte weer goed. „Mijn volk heeft het gaarne alzo.”

En mede door uw toedoen werden de tafels van kerkeraden, classes en synoden zwaar beladen. De kerken zijn in verwarring gekomen mede door uw afgodisch en niet naar recht en billijkheid handelen. Door deze uitwassen worden onze kerkeradsvergaderingen uitgerekt tot na het middernachtelijk uur. Ik kan het verstaan, meer dan ooit, dat de Here Jezus het uitriep, ziende op de handelingen van de schriftgeleerden c.s.: „Komt allen tot Mij, die vermoeit en belast zijt; Ik zal er u uithelpen. Mijn juk is zacht en Mijn last is licht”.

Broeders, ziet toch het boze in wat u deed en doet. Nog is er de weg van verzoening. Dan ontmoeten genade en waarheid elkander blij.

Met heilbiede en broedergroet, D. Roorda.

KERKNIEUWS

BEROEPEN: te Enschede-Noord: drs. A. N. Hendriks te Delft; te Arnhem-B: drs. D. Deddens te Leeuwarden; te Kantens, en te Musselkanaal en Valthermond: kand. K. Folkertsma te Bedum; te Katwijk (bij acclamatie) ds. F. van Deursen te Haarlem.

BEDANKT: voor Grootegast: ds. R. Zijlstra te Eemdijk; voor Neerlandia (Can.): ds. J. Slotman te Urk-B; voor Urk en Zalk-Veecatzen: ds. J. Stuij te Wieringermeer; voor Emmeloord-B en Creil-B: ds. H. D. van Herksen te Heemse.

KAND. K. FOLKERTSMA — De classis Groningen heeft in haar vergadering van 29 januari jl. na het afnemen van het praeparatoir examen, beroepbaar verklaard kand. K. Folkertsma te Bedum.

DS. J. T. OLDENHUIS — Ds. J. T. Oldenhuis, predikant van de kerk te Assen voor de zending in Brazilië, ontving een toezegging voor een visum in verband met zijn voorgenomen vertrek naar Brazilië.

G.S. HOOGVEEN — In de vergaderperiode van 27-29 januari jl. handelde de synode voornamelijk over de doop van geadopteerde kinderen. De meningen hierover liepen ter synode nogal uiteen. Donderdagavond was het nog niet tot een beslissing gekomen. Vrijdag werd de discussie voortgezet.

DS. J. C. JANSE — Ds. J. C. Janse uit Velp herdacht de afgelopen week dat hij 25 jaar predikant in de Gereformeerde Kerk was. Door de gemeenten van Velp en Oosterbeek werd de jubilaris een receptie aangeboden in de aula van „De Beukenhof”.

Vooraf was de gemeente samengekomen om in een stijlvolle herdenkingsbijeenkomst dit jubileum met hun predikant en zijn familie te herdenken.

Ruim 450 personen waren aanwezig om de jubilaris te feliciteren, w.o. vele predikanten.

Na afloop van de receptie kwamen de catechisanten en jeugdvereniging hun gelukwensen en cadeau's overhandigen.

Als hoogtepunt van dit jubileum werd aan ds. en mevr. Janse een geheel verzorgde reis naar Israël aangeboden.

Tal van sprekers voerden hierna het woord, waarna ds. Janse deze bijzondere avond sloot.

In beide kerkdiensten van jl. zondag werd wederom aandacht aan dit jubileum geschonken.

DS. J. ZWART — Per 1 februari ontving ds. J. Zwart te Haren (Gr.) eervol emeritaat. Juist 20 jaar geleden, op 1 februari 1950, deed ds. Zwart intrede in deze zijn laatste gemeente.

Geboren 17 mei 1903 werd hij op 4 oktober 1931 predikant te Eestrum. In 1947 te Treebeek en in 1950 te Haren. Een „afscheidsavond” zal worden gehouden op vrijdag 6 februari a.s. om 8 uur, in huiselijke sfeer.

ADRESSEN

KAMPEN: scriba: H. Brink, 1e Ebbingestraat 41, Kampen, tel. 05202-4319. **UTRECHT-CENTRUM:** scriba: P. H. van Kogelenberg, Loopplantsoen 49, Utrecht, tel. 030-880606.

God nam plotseling weg uit onze kring mejuffrouw

M. DE RIJK

Dankbaar gedenken wij haar oprechte liefde en toewijding die zij schonk aan onze kleuters van de kleuterschool „De Springplank”.

Bestuur

scholen met de Bijbel
afd. Emmeloord.

Emmeloord, 1 februari 1970.

Zomervakantie '70

Onze woning (bij de bossen)
is te huur
van 27/6 tot 25/7 '70.

Nadere gegevens per brief!

J. KOPPENAAL — NUNSPET — LUPINEWEG 32

HARDERWIJK

4 pers. CARAVAN

op gezinscamping
TE HUUR

met gesloten voortent,
geheel ingericht,
voorzien van gas, electr. licht,
stromend water.

PH. A. KNIERIEM - ZANDLAAN 13 - HARDERWIJK
TEL. 4929.

DONDERDAG 12 FEBRUARI A.S.

spreekt

Ds. G. Janssen,
van Amsterdam-West

over

KERK EN KERKVERBAND

in het gebouw van de
Gereformeerde Kerk te Haren (Gr.)
Lokveenweg/P. Wierengaweg

Aanvang 8.00 uur.

Op deze **openbare vergadering** zijn allen welkom, die belangstelling hebben voor het kerkelijk samenleven van alle Gereformeerden.